

"רגעים היסטוריים ורגעים היסטוריים: החלטות בתנאי משבר" מאת מיכאל הרסגור ואהוד פוקס | הלו, זה רדיו?

סגנון קליל המתמודד עם ארועים חובקי עולם הוא לגיטימי וראוי, אך כתיבה היסטורית, גם כשהיא מופנית לקהל קצר רוח, אינה פטורה ממשא ההוכחה

יצחק נוי

רגעים היסטוריים ורגעים היסטוריים: החלטות בתנאי משבר

מיכאל הרסגור ואהוד פוקס. הוצאת דביר, 397 עמ', 94 שקלים

ברברה טוכמן היתה, קרוב לוודאי, החשובה מבין כותבי ההיסטוריה הפופולרית במחצית השנייה של המאה ה-20. נצר לשתי משפחות יהודיות-אמריקניות נודעות - ורטהיים ומורגנטאו - זכתה טוכמן בתהילת עולם בזכות כישרונה יוצא הדופן לספר סיפור היסטורי למיליונים. לאחר שספריה התקבלו באקדמיה בקרירות, לא לפני שזכו להצלחה עצומה מחוצה לה, הגיבה במרירות כי היא שמחה על כך שמעולם לא השלימה את לימודיה לתואר דוקטור, שאילו עשתה כן, בוודאי היו מלומדי האוניברסיטה מעקרים ממנה את היכולת לספר סיפור. אבל שום חוקר מעולם לא האשימה בפלגיאריזם או באי דיוקים. אכן, ספריה ("מצעד האיוולת", "אוגוסט 1914", "מטח ההצדעה הראשון", אם להזכיר כמה) היו ונותרו מופת של מחקר אחראי שאינו מתנשא מעל הסיפור ומניח לו להתגלגל בסדר ובהיגיון להנאת הקוראים, החשים שותפים לחשיפת אירועים הרי עולם.

הפרופ' מיכאל הרסגור והד"ר אהוד פוקס, מחברי "רגעים היסטוריים ורגעים היסטוריים", נעזרים בספריה של טוכמן כמודל. אין כל רע בכך. להיפך, יש לברך על יוזמת המחברים להעמיד לרשות הקוראים עברית ספר העוסק בשורה של אירועים היסטוריים שממדיהם אפיים, בעוד האנשים המעורבים בהם מתגלים כננסים-רוח: נפוליאון ומלחמותיו; מלחמת פרוסיה-צרפת, נפילת צרפת, הקרב על מוסקווה ועוד. יתר על כן, הם מוגשים בשפה מדוברת והומוריסטית, שזורת אנקדוטות טרגי-קומיות על חולשת האדם. לטענת המחברים, זאת הדרך הנכונה לחבב את הטקסט על קהל המטרה: "יכול להיות שהשילוב הזה, בין מלחמת החורף הפינית לסטרפטוקוק בגרונו של סטאלין, יחזיק את קוראינו ערים לעוד כמה דקות".

וכן, לתיאוריו הקלילים של הרסגור מוסיף אהוד פוקס ניתוחים מתחום התמחותו: תורת קבלת ההחלטות. במקרה שלפנינו, החלטות בשדה הקרב, שהרי בכך עוסקות כל שמונה הפרשיות המובאות בספר: נפוליאון מכה בפרוסים; מלחמת פרוסיה-צרפת; פרוץ מלחמת

העולם הראשונה; נפילת צרפת; מלחמות פינלנד-רוסיה; הקרב על מוסקווה; פרוץ מלחמת האזרחים בארצות הברית; וישראל נלחמת בבלתי סדירים - לא במקרה נקראת כותרת המשנה: "החלטות בתנאי משבר".

אולם שיתוף הפעולה בין השניים מצליח רק בחלקו. בסגנונו מזכיר הספר מאוד את תוכנית גלי צה"ל "שעה היסטורית". בשיאה, בשנים 1996-2006, זכתה לקהל מאזינים רחב ואוהד. מנחה המשדר אלכס אנסקי ואורחו הרסגור היו שילוב מוצלח להפליא: מן הצד האחד, שדרן שכישרו הרדיופוניים היו לשם דבר. מן הצד האחר, היסטוריון בעל אישיות מקסימה וידע חובק עולם הנשלף מן הכובע כארנב בהצגת קוסם. הרווחה היתה פושטת בחזה למשמע תיאורם של גנרלים וראשי מדינה בתחתונים לא מכובסים, גונחים בחמדה בחיקן של נשים מפוקפקות. יפה, ציינו לעצמם המאזינים, שלנו לא יותר טובים (או רעים, על פי צורך השעה). את אותו הקסם מנסים הרסגור ופוקס לכלוא בין דפי הספר. והוא חומק מהם.

הבעיה אינה במיחזור חומרים ישנים. חומרים שכאלה אינם מתיישנים לעולם! הבעיה היא בעריכה: ראשית יש להבדיל בין מבחן האוזן למבחן העין. שיחת רדיו נלבבת בין שני אנשים מוכשרים, בייחוד כשהיא טובלת בהומור, מתקבלת ברוח סלחנית, שלא לומר רוח של אהדה. מבחן העין תובעני הרבה יותר. כאן מופעל חוש הביקורת, ומתגברת הרגישות לסגנון לא מהוקצע ולתחביר לקוי המקשה על הבנת הנקרא. על המחברים היה להביא זאת בחשבון. כבר עם תחילת הקריאה מתקבע הרושם שהטקסט נלקח מהקלטה ספונטנית והודבק כלאחר יד אל דפי הנייר. איך, למשל, מצופה מהקוראים להתמודד עם משפט כמו: "הפולנים, שניתן להשוותם מבחינת טמטום ההנהגה באותה תקופה רק לצרפתים, הבינו רק לאחר סיפוחה של צ'כוסלובקיה לגרמנים, שהם מוקפים משלושה עברים על ידי גרמנים וממזרח על ידי הרוסים, שגם הם לוטשים עיניים לשטחם. במיוחד האוקראינים השייכים לברית המועצות שאיבדו שטחים רבים לפולנים שניצלו את שנות המהפכה ברוסיה?" (עמ' 173).

או על מלחמת החורף: "ניתן להתייחס אליה בתור ניסוי כלים לקראת הפלישה הגרמנית ביוני 1941. ניסוי כלים עתיר נפגעים ומפלות, שבסופו של דבר היו לו גם תועלות והפקו ממנו מסקנות חשובות בתחום הצבאי לטווח קצר, בינוני וגם ארוך" (עמ' 205). אם מבקשים המחברים כהצהרתם, לקרב בני נוער אל הסיפור ההיסטורי - לא זו הדרך.

אשר להומור שבספר: אין לזלזל בו, שהרי בזכותו באמת ייתכן שעפעפיהם של הקוראים ימתינו מעט בטרם יצנחו.

אך הקלילות אסור שתבוא על חשבון אמינות הדין וחשבון המוגש לקוראים. כך, לדוגמה, הצגתו של יצחק לזלי הור-בלישה כ"יהודי ממוצא מרוקאי ששירת בממשלת אנגליה", מעוררת תמיהה. הערת ההשלמה שבסוף הספר אינה מסירה אותה לגמרי. הור-בלישה היה פוליטיקאי יליד אנגליה ונצר למשפחת סוחרים יהודית-פורטוגלית. אבותיו סחרו בחצי האי האיברי ובצפון אפריקה ולאחר גירוש פורטוגל התיישבו באנגליה. ב-1937 מינה אותו צ'מברלין לשר המלחמה. האיש חולל רפורמות מרחיקות לכת בארגון צבא בריטניה ובשיפור תנאי השירות של אנשי הקבע. אף על פי כן, היה קורבן לאנטישמיות משולחת רסן. תיאורו בספר כ"יהודי ממוצא מרוקאי", גם אם נעשה כקריצה חביבה לקוראים, דומה להצגת זיגפריד ששון, משורר המלחמה המחונן, כ"יהודי ממוצא עיראקי שכתב אנגלית".

ועוד הערה; היא נוגעת לקריסתה המבישה של צרפת תחת לחץ צבא גרמניה במאי 1940. המחברים שבים ומדגישים: "המפלה הזאת מדהימה שבעתיים בהתחשב בכך שלמדינה התוקפת לא היה כמעט צבא רק שבע שנים קודם לכן". האומנם? כבר בשנת 1922, בעקבות הסכם ראפאלו, החלה גרמניה הוויימארית בשיתוף פעולה צבאי חשאי עם ברית המועצות של לנין. האיש שעמד מאחוריו היה שר החוץ של גרמניה, וולטר רתנאו. הוא היה יהודי והבעלים של מפעלי א-א-ג (A.E.G.), שיסד אביו אמיל. חודשים אחדים אחרי שחזר מאיטליה, נרצח בידי קיצונים. הפעולות שבאו בעקבות הסכם ראפאלו נעשו מתוך הפרה בוטה של אמנת ורסאי מ-1919, שקבעה את תנאי הסיום של מלחמת העולם הראשונה.

ההסכם הגביל את צבא גרמניה ל-100 אלף חיילים ואסר עליה להחזיק חילות שריון ואוויר. בפועל שקדו ברית המועצות וגרמניה על פיתוח טנקים ואימוני שריון משותפים, בניית מטוסי קרב, ועוד. הם לא נמנעו אפילו מלנסות ולייצר גזים רעילים. ההסכם איפשר העברת מידע טכנולוגי מתקדם מגרמניה לברית המועצות. אנדריי טופולב, המהנדס הרוסי המוכשר, השתלם בבניית אווירוני מלחמה בבית החרושת של חברת יונקס הגרמנית. המפעל הוקם בפרוור פילי (Fili) שבמוסקוה. היינץ גודריאן, שהטנקים שלו כבשו בסערה את פולין וצרפת, השתלם בתורת השריון בבסיס האימונים הגדול של הצבא האדום בקאזאן, בירת הרפובליקה הטטארית. שם הכיר את מיכאיל טוחצ'בסקי ואת יונה יקר, שני הרפורמטורים הגדולים של השריון הסובייטי. הרשימה ארוכה ודי אם מזכיר כי הפעילות הבלתי חוקית ההיא נמשכה יותר מעשור טרם עלייתו של היטלר לשלטון בינואר 1933. עולה מכאן כי בהתנפלו על צרפת באביב המקולל של 1940, עמדו מאחורי צבא גרמניה כ-18 שנות התפתחות ועיצוב ולא שבע, כפי שקובעים המחברים ברגע של היסח הדעת.

כך, יש להיזהר מהנחות מרחיקות לכת. הן נוטות לדרדר את הסיפור ההיסטורי לאזור דמדומים המנותק מן המציאות: "תוכניותיו של היטלר לגבי רוסיה הזיקו בטווח הארוך גם לגרמניה. בדיוק כפי שמדיניותו כלפי היהודים היתה פושעת ומטומטמת כאחת. לו היה נוקט, למשל, מדיניות מרוסנת כלפי יהדות גרמניה ומגייס לטובתו את המדענים היהודים, היה מגיע ראשון לפצצה האטומית ומשתלט על העולם". התשובה העצובה היא שלו היה היטלר מגלה אהדה ליהודים, הוא לא היה היטלר. ולו לא היה היטלר, לא היתה למדענים היהודים (זילארד, טלר, פריש והאחרים) כל מוטיווציה לבנות את הפצצה האטומית. גם כך הם פיתחו אותה מתוך ייסורי נפש ורק מפני שהאמינו כי מדעניו של היטלר (הייזנברג, האן וחבריהם) עומדים להקדים אותם. כאן כבר לא מדובר רק בניתוח היסטורי אלא בפילפול השייך מן הסתם לז'אנר אחר. או למשל בסיפור נפילת מוסקוה: "היטלר טעה בכך שלא סימן את מוסקוה מלכתחילה כיעדו הראשון והעיקרי. אם היה כובש אותה והיה מברח ממנה את סטאלין ואת כל הממשל הקומוניסטי, היתה רוסיה מתמוטטת ופועלת כדוב חסר ראש".

מדוע? הראיות אינן תומכות בכך. ראשית, ממילא רוב הממשל כבר הועבר לקויבישב (סמרה); שנית, העברת מפעלי הנשק מעבר לאורל הבטיחה את המשך המאבק בנאצים. כושר הייצור המלחמתי של ברית המועצות היה גדול בהרבה מזה של גרמניה; המרחבים - עצומים, כוח האדם - פי שלושה. מדוע אפוא היה על רוסיה להיכנע אילו מוסקוה נפלה? האומנם חל כלל ברזל של כניעת מדינה בנפול בירתה? באוגוסט 1814 כבש הצבא הבריטי את הבירה ואשינגטון והעלה אותה באש. הנשיא ג'יימס מדיסון וממשלתו נסו מן העיר. פחות מחצי שנה אחר כך הסתיימה המלחמה בטבח מיטב גייסות בריטניה בביצות

ניו אורלינס ובניצחון אמריקאי. ניתוח ההחלטות בספר על סמך הנחה שאינה נתמכת בראיות היסטוריות מוצקות - יכולה להוליך למסקנות מוזרות. צריך להיזהר.

הפרשה השמינית שבספר מטרידה יותר מכל. עניינה, כמוזכר, ישראל הנלחמת בחילות בלתי סדירים. היא עוסקת באינתיפאדה השנייה, במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה". בניגוד לשבע הפרשיות הקודמות, שבהן התמונה ההיסטורית ברורה ולא תתחדד אלא בשוליה, כאן אנו ניצבים לפני ארכיונים סגורים ושמועות. בשל מחסור במידע בסיסי אמין על מה שהתחולל מאחורי הקלעים ובהעדר מרחק היסטורי מינימלי, בהכרח הופך כל ניתוח לספקולציה עיתונאית. כזה, למשל, המשפט: "השנה וחצי של ממשלת ברק היו תקופה קצרה אך דחוסה במאורעות ובמעשים, שהוכיחו שלא כדאי לתת לו להיות ראש ממשלת ישראל, ושראש ממשלה גרוע ממנו עוד לא היה". חמור עוד יותר בעיני הוא הקטע הבא: "כשדנים אם לשחרר מחבלים רוצחים לפי דרישות החמאס תמורת גלעד שליט, יש לשאול את עצמנו האם תמורת רון ארד היינו מוכנים לעשות זאת ואז הופכת התשובה ברורה מאליה" (איך בדיוק?); "כך רואה את הנושא תורת קבלת ההחלטות. לתורה זו יש גם דעות נחרצות בנושאים שונים כגון משא ומתן ישיר עם סוריה עכשיו, תקיפה אופציונלית באיראן ועוד, אך לא נפרט אותן". חן חן למחברים על ההימנעות מן הפירוט. גם כך עולה מן המשפט ריח של חוסר אחריות מביך. יש לו, אולי, מקום במדור הפרשנויות של העיתון, לא בספר היסטוריה, עממי ככל שיהיה.

סיכומם של דברים מורה כי סגנון קליל וליצני המתמודד עם ארועים חובקי עולם מחור ההצצה במנהיג חשוף השת, הוא לגיטימי וראוי. זאת אף זאת, גישה זו עשויה להגדיל את מספר המתעניינים בסיפור ההיסטורי. אלה ילמדו לבחון את מנהיגיהם באופן שקול וענייני. אין טוב מכך לדמוקרטיה. עם זאת, יש לחזור ולקבוע: כתיבה היסטורית, גם כשהיא מופנית לקהל קצר רוח וחובב רכילות, אינה פטורה ממשא הבהירות וההוכחה. בכל לבי אני מאחל לספר הזה שיצליח. עם זאת, חובה להעיר כי עריכתו מחדש, אולי לקראת מהדורה שנייה, תיטיב אתו מאוד.

הד"ר יצחק נוי הוא עיתונאי בקול ישראל, ערך והגיש את התוכנית "השעה הבינלאומית"

==--==